

A MAGYAR TUDOMÁNYOS NYELV NYELVÖKOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSŐL

HUNGARIAN SCIENTIFIC LANGUAGE FROM ECOLINGUISTIC APPROACH

Ferenc Viktória

PhD, kutatási referens, Nemzetpolitikai Kutatóintézet
fevikt@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

A nyelvet a használat élteti, ezért nagyon fontos, hogy az élet minél több területén használatos legyen, és hogy a társadalmi, technológiai változásokat szókincsében, szerkezetében kövesse, továbbá, hogy egyéni alternatívákkal, kifejezési módokkal járuljon hozzá a nyelvi sokszínűség fenntartásához. Napjaink tudományos nyelvhasználatára azonban egyre inkább a nyelvi beszűkülés kezd jellemzővé válni, a nemzetköziesedés jegyében az angol nyelvű tudományművelés kívánalma egyre erőteljesebb. A globalizációs folyamatok hatásaként ma már a kutatói alapkészségek között tartjuk számon az akadémiai *lingua franca*, az angol nyelv megfelelő szintű ismeretét és aktív használatát, sőt egyes tudományterületeken már az egynyelvű (angol) tudományművelés tendenciája is megjelent, amely felveti a kisebb nemzeti nyelvek életképességének dilemmáját, illetve a kutatók közötti nyelvi egyenlőtlenség és a retorikai hátrány kérdéseit. Lényegében ezeket a kérdéseket vizsgálom meg ebben a tanulmányban néhány példán keresztül. A kis nemzeti nyelvek szerepének megőrzése a tudományművelés tágabb célja, a társadalmi hatás szempontjából is felbecsülhetetlen, hiszen ezek a nyelvek jelentik a visszacsatolások kommunikációs eszközeit.

ABSTRACT

Languages live by use. Therefore, it is extremely important that languages are used in as much spheres of life as possible. Languages should reflect social and technological developments in their structure and vocabulary, and they should be able to create particular alternatives, expressions in order to contribute to linguistic diversity. Scientific language today, however, is more and more homogeneous. Under the scope of internationalization, English language communication dominates in scientific requirements. Due to globalization today appropriate knowledge and active use of English, as an academic *lingua franca* is definitely among the basic skills of researchers. Moreover in certain spheres of science the tendency of monolingual (only English) practices have gathered ground, which raises the dilemma of the long-term viability of small national languages, the linguistic inequality of researchers and the issues of rhetoric disadvantage. Essentially, these are the questions examined in this study on some examples. Preserving the role of small national languages in scientific communication is crucial in terms of fulfilling the broader aim of science, such as societal impact. National languages serve as communicational channels for giving feedback to society.

Kulcsszavak: magyar nyelv, fenntarthatóság, nyelvökológia, tudományos nyelv, tudomány-metria

Keywords: Hungarian language, sustainability, ecolinguistics, scientific language, scientometrics

BEVEZETÉS

David Crystal (2000) az ezredfordulón úgy becsülte, hogy a világon mintegy hat-ezer nyelvet beszélnek. Ugyanakkor a világ lakosságának 96%-a ezen nyelvek mindössze 4%-át használja, vagyis a nyelvek többségét igen kevesen használják, ezért azokat a kihálás veszélye fenyegeti. Számításai szerint átlagosan kéthetente eltűnik egy-egy ezen kis nyelvek közül.

A nyelvészetben belül az 1990-es években megjelent nyelvökológia irányzat már nemcsak azt a társadalmi kontextust veszi figyelembe, amelybe a nyelvek beágyazódnak, hanem az ökológiai összefüggéseket is, amelyek a társadalmat meghatározzák. A nyelvökológiai megközelítés alapja, hogy Földünkön a kultúrák és nyelvek elválaszthatatlan kapcsolatban vannak a környezettel. Az idők során a természettel és az egymással való kapcsolódás útján az emberiség nyelvek és kultúrák ezreit alakította ki, amelyek egyúttal eltérő tudást, gondolkodást és beszéd-módot társítanak az egyes nyelvi-kulturális csoportokhoz. Napjainkban a nyelvi sokszínűség egyre inkább visszaszorulóban van, mindez pedig a kollektív emberi örökség drasztikus csökkenését jelenti (URL 1). A legújabb kutatások a témában a nyelvek veszélyeztetettsége, eltűnése és a fajok kihálása közötti kapcsolatokat is feltárták (Alwin–Penz, 2017).

A nyelvek globális értelemben döntő fontosságúak a társadalom, a kultúra és az ökoszisztéma szempontjából, ezért tudatosan erősíteni és védeni kell őket. Az élettudományokban használt „életképesség” kifejezéssel a nyelvek viselkedése is jól megragadható. Az egyes nyelvek fenntarthatósága, életképessége ugyanis szoros összefüggésben van azzal, mennyire hasznos az adott nyelv. Kiss Jenő (2009) tanulmányában „magas teljesítőképességről” beszél a nyelvek fenntarthatósága kapcsán, ami azt jelzi, hogy egy nyelv annyira hasznos, amennyire alkalmas a teljes kommunikációs szerepkör betöltésére a családi-mindennapi funkcióktól a szépirodalmi, publicisztikai szerepekig. Ugyan kevés olyan nyelv van a világ nyelvei között, amely teljes körűen alkalmas ezen összetett szerepkör betöltésére, de a magyar nyelv közöttük van (Cunningham, 2008). Egyelőre.

Ebben a tanulmányban a nyelvökológiai megközelítést alkalmazva a magyar nyelv életképességét, magas teljesítőképességét vizsgálom egy speciális területre, a tudományos nyelvhasználatra koncentrálni. Az írás áttekinti a tudományművelés területén jelenleg uralkodó főbb nyelvi folyamatokat, majd a teljesség igénye

nélkül, a mai magyar gyakorlatot szemléltető példaként a Magyar Tudományos Akadémia két kutatóintézetének kutatói teljesítményértékelési szabályzatát elemzi nyelvi szempontokból.

A magyar nyelv a beszélők száma alapján nem tartozna a kis nyelvek közé, de a tudományos nyelvhasználat tekintetében találó ez a kifejezés. A tudományművelésben és főleg ennek nemzetközi vonatkozásaiban ugyanis világszerte egyre jobban visszaszorul a nyelvi sokszínűség, ami különösen a kisebb nemzeti nyelveket érinti hátrányosan. A tudományos nyelvhasználat dilemmáiról, ezen belül a nemzeti nyelvek és a nemzetközi nyelvek használatának szükségességéről jelentős számban jelentek meg már magyar vonatkozású és nemzetközi szintű tanulmányok és kötetek (É. Kiss, 2004; Glatz, 1999; Kontra, 2006; Kiss J., 2009; Phillipson, 2009; Swan, 2004). Nem véletlen a témára összpontosuló figyelem, hiszen a nyelvváltozatok között a szaknyelvek szorúlnak a legnagyobb mértékben tudatos művelésre, fejlesztésre. A tudományok művelőinek, elsősorban tehát az értelmiségnek a feladata és felelőssége, hogy a társadalmi, technológiai változásokat a nemzeti nyelv szókincsében, szerkezetében kövesse, és egyéni alternatívákkal, kifejezési módokkal járuljon hozzá a nyelvi sokszínűség fenntartásához és a magyar nyelv versenyképességének megőrzéséhez (Kiss J., 2009).

NYELVEK A TUDOMÁNOMETRIAI SZÁMHÁBORÚBAN

Versengő tudományos világunkban intézmények és kutatók ezreire gyakorolhatást az akadémiai sikeresség mérhető formában való felmutatásának kívánalma, a tudánymetria. Az akadémiai élet résztvevői számára a tudományos kiválóság indikátorai, a tudományos munkák hatásainak (impaktjának) számszerűsíthető mérési formái mindennapos, már-már a kutatói életstratégiákat is meghatározó szempontokká nőttek ki magukat (Bostock, 2014). Európában mind az akadémiai, mind az előmeneteli, mind a finanszírozási döntéseket egyre kizárólagosabban az impaktfaktorokon alapuló sorrendek alapján hozzák meg. Teszik ezt annak ellenére, hogy a tudánymetria hozzáértő művelői óvnak e mennyiségi kimutatások értékelési eszközként való felhasználásától, különösen pedig az eltérő tudományterületek ezek alapján történő összehasonlításától (Csaba et al., 2014).

A tudánymetria számháborúban a nyelveknek nagy jelentőségük van, hiszen a tudományos tevékenységek mint a tudástermelés produktumai nyelvi- leg magas intenzitású tevékenységek (Heller, 2001; Saarinen, 2017). A nyelv – tudományágtól, nemtől, életkortól függetlenül – áthatja minden olyan személy napi tevékenységét, aki a tudástermelés mezőjében tevékenykedik. A tudományművelés mindennapos egyéni (tudatos vagy *laissez fair*) nyelvválasztási

döntésekbe ágyazódik. A nyelvi erőforrások¹ megfelelő használata (ide értve az egyén által beszélt összes nyelvváltozatot, regisztert, dialektust, stílust, akcentust egy nyelven belül vagy különböző nyelveken, az írott és beszélt gyakorlatokban) keretként szolgál a tudományos tartalom tálalásának. A kommunikatív funkció mellett a nyelvválasztásnak szimbolikus jelentősége is van: egy bizonyos nyelvváltozaton vagy nyelven írni, megszólalni egyúttal értékválasztást is jelent.

De vajon milyen tényezőket mérlegelnek a magyar tudósok, amikor nyelvet választanak publikációik megírásához, konferenciaelőadásai megtartásához vagy egy kevésbé nyilvános szakmai e-mail megírásához? Bernard Spolsky (2004) definíciója alapján minden egyes nyelvválasztási döntés három fő tényező hatása alatt formálódik: (1) a beszélő nyelvi repertoárja (hiszen a nyelvtudás hiánya alapesetben megakadályozza a választást); (2) a nyelvhasználó vágya, hogy előnyre tegyen szert az által, hogy az általa legjobban beszélt nyelvet választja; és (3) a beszélő vágya, hogy előnyt kovácsoljon abból, hogy a közönség igényeinek felel meg. A tudomány belső piaca mellett, ahol egyértelmű az anyanyelv használata a beszélő és a befogadó közeg részéről is, egyre fokozódó elvárás a nemzetközi akadémiai világ előtti megmérettetés is. A tudományos kommunikáció jelenlegi folyamatai – különösen a tudomány globális vagy „külpiacán”, de a nemzeti szinteken is – úgy tűnik, leszűkítik a fenti definíciót, hiszen a gazdaságosság elve alapján olyan nyelvet érdemes használni, amivel a lehető legnagyobb és a leggyorsabb hatást tudjuk kiváltani a befogadó közösségben (Kiss J., 2009). Az angol nyelv intenzív terjedése a tudományban (Kuteva, 2013) arra kényszeríti a nem angol anyanyelvű kutatókat, hogy olyan nyelvet válasszanak a kommunikáció eszközeként, amely nem a legerősebb nyelvük. Ez a tendencia felveti a kisebb nemzeti nyelvek életképességének dilemmáját, illetve a kutatók közötti nyelvi egyenlőtlenség és a retorikai hátrány kérdéseit (Carli–Ammon, 2007). Ugyanakkor az akadémiai sikeresség tudománymetrikai eszközökkel való demonstrálásának követelménye alatt nehéz elképzelni globális elismerést a tudományban a „globális nyelv” használata nélkül (Hultgren, 2014; Mortensen–Haberland, 2012).

NÉHÁNY PÉLDA A JELENLEGI HAZAI GYAKORLATBÓL

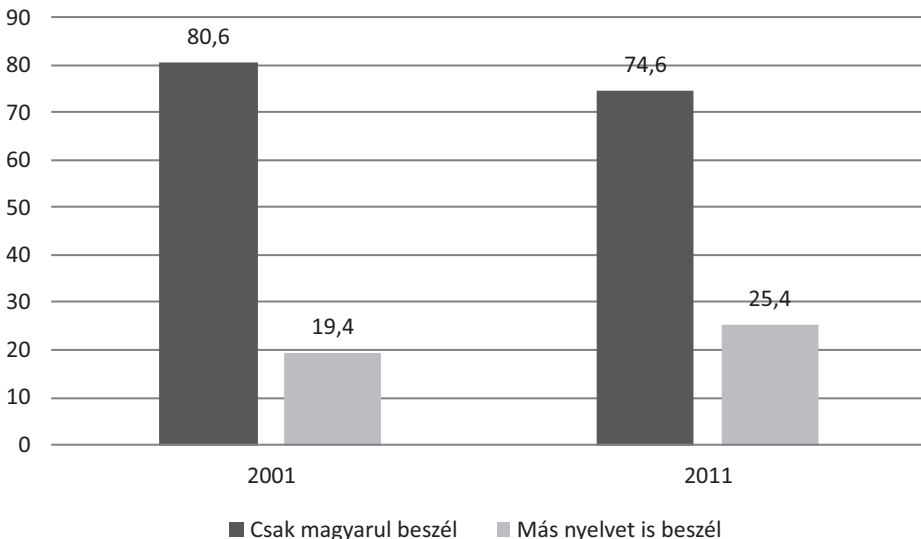
A hatályos Akadémiai Törvény (1994) és Alapszabály (2017) a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) küldetését a hazai tudományművelés mellett a magyar nyelv ápolásában fogalmazza meg a következőképpen: „A Magyar Tudományos Akadémiát a nemzet a magyar nyelv ápolására, a tudomány szolgálatára hozta létre.” (Alapszabály, 2017, 1.)

¹ A nyelvi erőforrások kifejezést szélesebb értelemben használom tanulmányomban, de hasonlóan ahhoz, amit Pierre Bourdieu (1984) „nyelvi kulturális tőke” alatt ért.

A magyar tudományban is tetten érhető nemzetköziesedési és globalizációs folyamatok hatásaként a fenti kiemelt cél mellett, ma már a kutatói alapkészségek között tartjuk számon az idegen nyelvek megfelelő szintű ismeretét és aktív használatát. Ezt a tudományos minősítés nemzetközi tapasztalatai is megerősítik (Kiss, 2014).

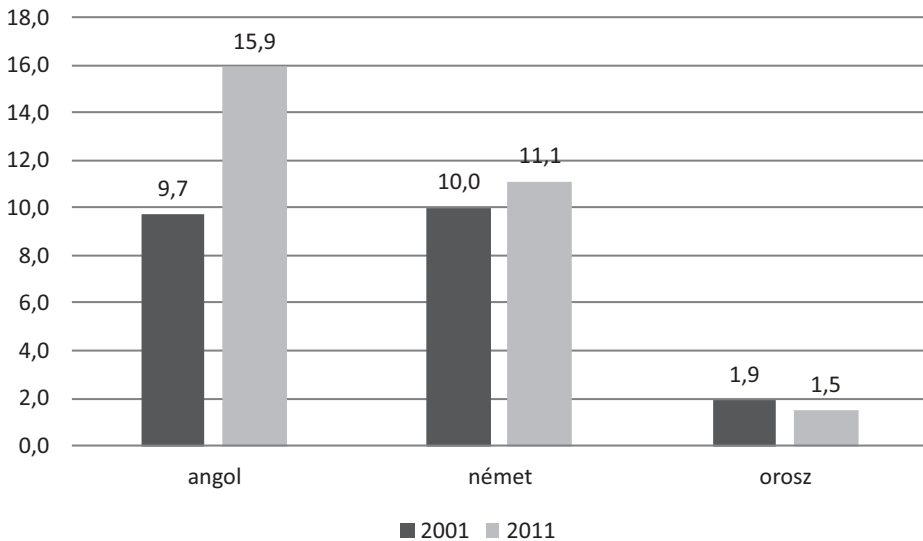
A normatív szabályozásban erőteljesen megjelennek az idegen nyelvek elsajátítására vonatkozó elvárások már a felsőfokú képzés szintjén. A 2011-es felsőoktatási törvény értelmében már a felsőfokú diploma, valamint a doktori képzésbe való jelentkezés előfeltétele legalább egy középfokú nyelvvizsga megszerzése valamely idegen nyelvből (51. §). A doktori fokozat megszerzésének feltétele két idegen nyelv a tudományterület műveléséhez szükséges ismeretének a doktori szabályzatban meghatározottak szerinti igazolása (53. §). A főiskolai tanári és az egyetemi docensi munkakörben történő alkalmazás feltétele – többek között –, hogy a jelölt alkalmas legyen arra, hogy idegen nyelven előadást tartson. Az egyetemi tanári munkakörben történő alkalmazás nyelvi feltétele, hogy az érintett idegen nyelven publikál, szemináriumot, előadást tart (27. §).

Az idegen nyelvek elsajátítását ösztönző szabályozások megjelenése a magyar oktatási rendszerben talán nem is olyan meglepő, ha azt nézzük, hogy a legutóbbi, 2011-es magyarországi népszámlálás adatai alapján Magyarország lakosságának 75%-a csak magyarul beszél (1. ábra). Mindez enyhe növekedést mutat a tíz évvel korábbi adatokhoz képest, amikor ez az arány még 81% volt.

1. ábra. Nyelvtudás Magyarország lakossága körében
(forrás: 2011. évi népszámlálás)

A lakosság negyede körében, akik beszélnek valamilyen nyelvet a magyaron kívül is, 2011-ben az angol volt a leggyakoribb idegen nyelv, amit a német és az orosz követett. A német és az angol nyelven beszélők aránya az elmúlt tíz évben növekedett, míg az oroszé csökkent (2. ábra).

2. ábra. A magyar mellett más nyelveket beszélők megoszlása idegen nyelvek szerint
(forrás: 2011. évi népszámlálás)

Az Eurostat 2011-es adatai alapján a magyar idegennyelv-tudás nemzetközi összehasonlításban is igen alacsony. Amíg az EU-ban a 25–64 év közöttiek körében átlagosan 34% körül van azok aránya, akik nem beszélnek semmilyen idegen nyelven, Magyarországon ez az arány 63%. Ennél magasabb arányban csak a törökök és az írek nem beszélnek idegen nyelveket. Magyarországon az anyanyelvén kívül egy idegen nyelvet a lakosság 26%-a, két idegen nyelvet pedig 9%-a beszél (URL 2).

A tudományművelésben a magyaron kívül más nyelveken való teljesítés markánsabb elvárásaként fogalmazódik meg napjainkban, mint korábban. Ez a tendencia kronológiailag előbb a reál tudományágakban nyert teret, de mára a társadalomtudományok művelői számára is egyértelmű minőségi kritériummá vált. A magyar kutatók nyelvtudásáról kevés naprakész ismeretünk van, leszámítva néhány korábbi kutatást (Kaplan–Medgyes, 1992; Medgyes–László, 2001), amelyek megállapítják, hogy minél idősebb egy kutató, annál kevésbé tud angolul, e nyelvtudás pedig a társadalomkutatók körében alacsonyabb a természettudományok képviselőihez viszonyítva.

A következőkben, mintegy a fenti folyamatokat szemléltető példaként, az MTA Csillagászati és Földtudományi (CSFK), valamint Társadalomtudományi Kutatóközpontjának (TK) teljesítményértékelési szabályzatát elemzem nyelvi szempontból.² A reáltudományokat képviselő MTA CSFK teljesítményértékelési szabályzata a kinevezés és a tudományos munkakörbe sorolás általános feltételei között explicit módon sorolja fel a tudományterület műveléséhez elengedhetetlen idegennyelv-tudást. A kutatói teljesítmények értékelése mögötti cél a dokumentum szerint az egyéni és intézeti tudományos teljesítmény „nemzetközi trendeknek megfelelő irányú” fejlődésének ösztönzése.

Az MTA TK teljesítményértékelési szabályzata a tudományos munka színvonalának erősítése érdekében egyik fontos prioritásként említi meg az idegen nyelven, különösen a világnyelveken (a szabályzat értelmében: angol, francia és német nyelven) való tudományos tevékenység ösztönzését.

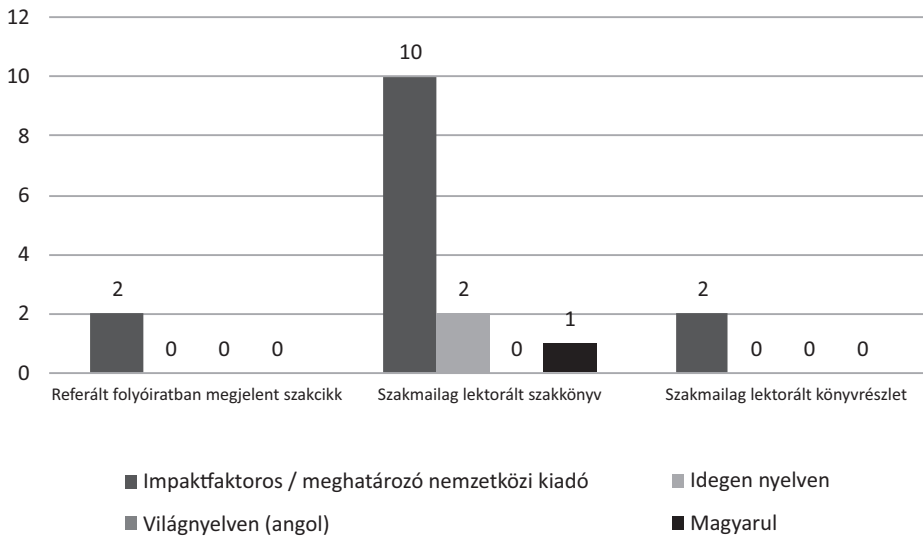
A tudomány külpiacon való megjelenés a nemzetközi trendeknek megfelelő idegen nyelvű tudományos produktumokkal így mindkét dokumentum fő céljai között szerepel, a teljesítményértékelési pontrendszer pedig – ahogy azt látni is fogjuk – úgy van kialakítva, hogy ezt a tevékenységet minél jobban ösztönözze.

Az MTA CSFK teljesítményértékelési szabályzata általánosságban nemzetközi és hazai viszonyrendszerben operál és jutalmaz (ad pontokat), műfajonként apró eltérésekkel. A TK szabályzata ugyanezt a mintát követi. Az alábbiakban nem térek ki a teljesítményértékelési szabályzat minden egyes vonatkozására, csupán olyan eseteket ragadok ki (mint a referált szakcikk, lektorált szakkönyvek és könyvrészletek), amelyek alapján a tanulmányban vizsgált két dokumentum összevethető.

A CSFK-nál a szakcikk tekintetében például látszólag a nyelvi semlegesség elve érvényesül, hiszen csupán impaktfaktoros és nem impaktfaktoros közleményeket különböztet meg, ez utóbbi viszont „független a közlemény nyelvétől”. Ennek értelmében, bár a legtöbb impaktfaktoros folyóirat angol nyelvű (2-es súlyfaktor), de önmagában az angol nyelven írt publikáció, ha az nem impaktfaktoros folyóiratban jelenik meg, nem ér többet, mint a magyar vagy más nyelven elkészített írás (0,5-es súlyfaktor) (3. ábra). A nyelvi semlegesség azonban csak látszólagos, mivel a kutatói nyelvválasztási döntés abból indul ki, hogy ha a magasabb pontszámot kívánja megcélozni a kutató (s miért ne tenné?), akkor eleve angolul készíti el publikációját, mely végül lehet, hogy csak a pontszámilag kisebb értékű nem impaktfaktoros folyóiratban jelenik meg, viszont ha magyarul készíti, akkor eleve kizárja magát a magasabb kategóriából, mivel nincs magyar nyelvű impaktfaktoros folyóirat.

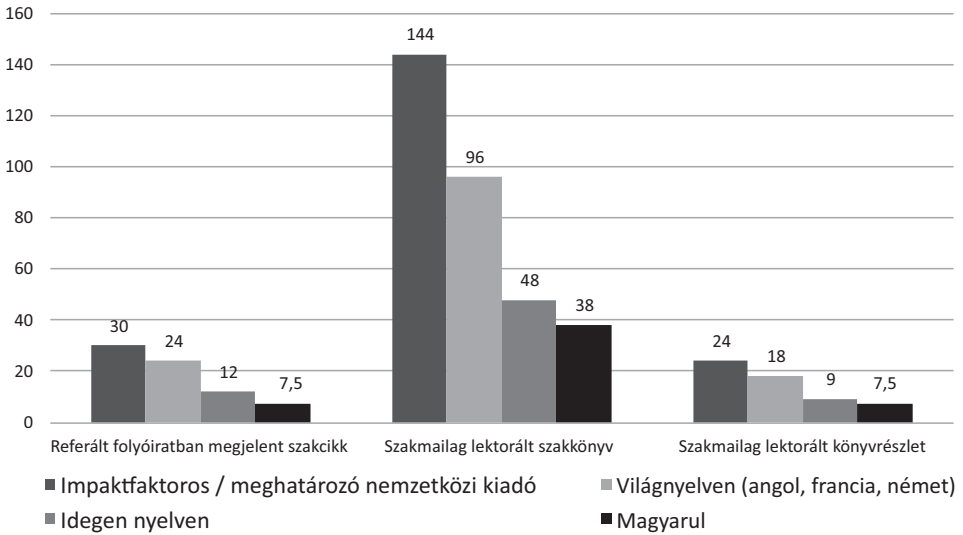
² A dokumentumokat Tátrai Patrik és Papp Z. Attila, az érintett kutatóintézetek munkatársai bocsátották rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök nekik.

Az MTA TK szabályzata a nemzetközi kategóriánál különbséget tesz idegen nyelvek és világnyelvek között, ez utóbbiakat pontosan definiálja is: angol, német, francia. A világnyelvűek között magasabb pontszámot (alapból 30 pontot, amihez hozzáadódik az impaktfaktor tízszeres szorzóval) kapnak a vezető nemzetközi folyóiratok („világfolyóiratok”), amelyek impaktfaktoralal rendelkeznek, s amelyek között szintén az angol nyelvűek dominálnak, magyar nyelvű viszont nincs is (4. ábra). Ha nincs impaktfaktora a világnyelvű folyóiratnak, akkor 24 pontot kaphatnak a társadalomkutatók angol, német vagy francia nyelvű, teljes terjedelmű publikációjukért. S ha ezen kívüli nyelveken írnak, akkor már csak a pontszám felét (12) gyűjthetik be. Ha valaki magyarul publikál referált folyóiratban, akkor 7,5 pontot gyűjthet. Külön érdekessége a TK szabályzatának, hogy nemzetközi (világnyelvű) vagy külföldi (más idegen nyelvű) publikációk elfogadásánál kritérium, hogy a szerkesztőbizottság többségében nem magyar anyanyelvű tagokból álljon. A szerkesztőbizottsági tagok anyanyelvére hivatkozni ugyanakkor probléma esetén nem biztosít szilárd alapot a döntéshez, hiszen ez a fogalom a nyelvészetben belül is egy nehezen definiálható, szubjektív kategória (Skutnabb-Kangas, 1997).

3. ábra. Az MTA CSFK teljesítményértékelési szabályzatának súlyfaktorai

A folyóiratokhoz képest más a helyzet a lektorált szakkönyvek és könyvfejezetek kapcsán: a CSFK szabályzata szerint csak (meghatározó nemzetközi és egyéb kiadónál megjelentetett) angol nyelvű, illetve magyar nyelvű anyagokat lehet elfogadtatni. A német, francia, spanyol vagy például a környező országok nyelvein

4. ábra. Az MTA TK teljesítményértékelési szabályzatának pontszámai

készített publikációk így besorolhatatlanná válnak ebben a rendszerben, és nyilvánvalóan arra készítetik a kutatókat, hogy ezeken a nyelveken ne publikáljanak. A könyvek esetén a kiadók elismertsége, a szakcikkhez hasonlóan, itt is jelentősen (más angol nyelvű kiadókhöz viszonyítva ötszörösen, hazai kiadókhöz viszonyítva tízszeresen) növelheti a publikáció értékét. A TK-ban is számít a kiadó elismertsége, de nincs korlátozva az idegen nyelv kizárólag az angolra. A pontrendszer úgy épül fel, hogy ha valaki szakkönyvét világnyelven (angol, francia, német) és meghatározó nemzetközi kiadónál adja ki, annak 144 pont jár. Ez a pontszám harmadolódik a továbbiakban, hiszen ugyanezért a teljesítményért, de nem nemzetközileg elismert kiadónál a fenti pontszám kétharmada szerezhető meg. A tudományos eredmény nem angol, francia vagy német nyelvű közzétételért a pontszám további egyharmaddal csökken. A magyar nyelvű könyvekért további 10 mínuszpont kapható. A könyvrészletek esetében is hasonló elv érvényesül, értelemszerűen kisebb kiindulási egységgel (max. 24 pont).

A fentiekben ismertetett két magyar akadémiai kutatóintézet példájával ugyan nem írható le teljes egészében a mai magyar tudományos nyelvhasználat gyakorlata, de érzékelhető belőle néhány fontosabb trend. Ugyan az MTA kinyilatkozott célja a magyar nyelv ápolása, versenyképességének fenntartása a tudományos szaknyelv fejlesztése, a nyelv aktív használata által, a jelenlegi intézményi gyakorlat – a nemzetközi trendeknek való megfelelés kívánalma alatt – nem segíti elő a magyar nyelvű tudományművelés ösztönzését. A magyar kutató úgy tudja maximalizálni pontszerző esélyeit a teljesítményértékelésben, ha a természettu-

ományok terén eleve angol, a társadalomtudományok terén pedig angol, francia vagy német nyelven készíti el publikációit. Érthető módon a befektetett időt mindenképp megnöveli, ha idegen nyelven és magas presztízsű folyóiratnál, kiadónál próbálkozik a kutató. Mégis a nyelvválasztás miatti, jelentős pontszám-beli különbségek a magyar nyelvű tudományművelés ellen hatnak. Mindeközben a kutatóközpont honlapján a kutatási feladatokhoz kapcsolódó egyéb feladatok között explicite megtaláljuk, hogy az MTA TK segíti a tudomány magyar nyelven való művelését (URL 3). Az MTA CSFK Alapító okiratában a kutatási feladatokhoz kapcsolódó egyéb feladatok között ugyanúgy megtaláljuk azt a vállalást, miszerint a kutatóközpont segíti a tudomány magyar nyelven való művelését, valamint eredményeinek a társadalom felé történő közvetítését (URL 4).

Az angol nyelvnek a tudományos publikációk piacán kialakult monopóliuma hatására nagy a valószínűsége annak, hogy a nemzeti nyelvek előbb vagy utóbb elveszítik nyelvhasználati színtereik egy részét. A magyarhoz hasonló kis nyelveken való publikálás olyan kulturális többletet, sajátos nézőpontot jeleníthet meg, ami a globális, ezért kissé szintelen-szagtalan angol tudományos zsargonban elvész. Ezt megakadályozandó, Robert Philipson (2009) határozottan szükségét látja, hogy az északi országokhoz hasonlóan (Laihonen, 2009) a kis európai országok is nekilássanak a nyelvi emberi jogokon alapuló sürgős nyelvpolitikai cselekvésnek. Kiss Jenő (2009) szerint a magyar tudományművelésben többnyelvűségekre volna szükség anyanyelvi dominanciával, a természettudományokban kiegyenlített kétnyelvűséggel. Úgy véli, hogy téves manapság a latin és angol párhuzamra hivatkozni, mert amikor a latin volt a tudomány nyelve, akkor még nem voltak nemzeti tudományos nyelvek, ma pedig vannak.

HÁTTÉRBE SZORULT CÉLOK: A TUDOMÁNY TÁRSADALMI HASZNOSULÁSA ÉS A NYELV

Világszerte egyre kritikusabban viszonyulnak a kvantitatív teljesítményértékelési formákhoz, hiszen ezzel a „tudományos minőség” értékelését merev rendszerekhez rögzítik, nyelvileg pedig homogenizálják. A kutatókat a publikált tanulmányok számával és annak a folyóiratnak az impaktfaktorával mérik, amelyekben a tanulmány megjelenik (ezt pedig korábbi évek gyakorlata alapján számítják, vagyis önmagában nem garantálja a jövőre nézve az adott tanulmány magas olvassottságát és idézettségét). A nyelvek tekintetében az angol monopolhelyezete miatt a magas presztízsű szaklapok és könyvkiadók piacán ez az irány a kis nemzeti nyelvek visszaszorulásával jár. Mindez például a hollandiai Science in Transition mozgalom és társai (URL 5) szerint a tudomány céltévesztését eredményezi, hiszen a tudományos publikációk eredeti törekvése nem a publikálás maga, hanem a tudományos közösség valós tájékoztatása, a diszciplína fejlesztése, a tágabb társadalmi hatásról nem is beszélve (Takács-Sánta, 2017).

A belső piacon – főleg a humán tudományok szempontjából – a kis nemzeti nyelvek szerepének megőrzése a tudományos eredmények társadalmi hatása szempontjából felbecsülhetetlen, hiszen ezek a nyelvek jelentik a visszacsatolások kommunikációs eszközeit. A két kutatóintézet szabályzatában ugyan helyet kapnak tudományszervező és tudománynépszerűsítő tevékenységek, de azok pontszámítása a fenti célok fontosságához mérten meglehetősen alacsony. Az MTA CSFK szabályzatának „Egyéb” alpontjában találhatóak az ismeretterjesztő tevékenységek, ezen belül az ismeretterjesztő cikk (a megjelenés helyétől és nyelvtől függetlenül 0,03-as súlyfaktorial), az ismeretterjesztő könyv (0,5-ös szorzóval) és a tudományos médiaszereplés (melyek időtartama legalább 5 perc tv- és rádióműsor esetén, 0,03-as súlyfaktorial). Az MTA TK esetében például a tudomány napi rendezvényen vagy a kutatók éjszakáján való szervezői vagy előadó szerepért 1(!) pontot lehet kapni. Az intézeti elektronikus felületen való blogbejegyzésért vagy (10 percet meghaladó) ismeretterjesztő és tudományos szempontú médiaszereplésért szintén 1 pont jár, azzal a kitételrel, hogy évente maximum 2 pont adható ebben a kategóriában. Ezenkívül kiegészítő pontokat (egy kutató esetében max. 15) adhat a főigazgató néhány kategóriában kiemelkedő tudományos, tudományszervező és tudománynépszerűsítő tevékenységre (nagyreszt nemzetközi pályázatok, szakvélemények kapcsán, de például a szakma nyelvét formáló szakfordításért is). Nyelvi megkööttség ezekben a kategóriákban nincs.

Mindezek a gyakorlati tapasztalatok is arra utalnak, hogy a jelenlegi tudományos teljesítményértékelés nem kedvez a kis nyelvek fenntarthatóságának a tudományban. Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy mitől jó a kutatói teljesítmény, mitől sikeres valaki az akadémiai pályán, természetesen nem lehet csupán a normatív elvárások egyoldalú megközelítéséből kiindulva választ adni. Az akadémiai siker egyrésztől a normatív szabályzatokból, elvárásokból, valamint az egyén arra vonatkozó képességéből (és szándékából) tevődik össze, hogy ezeknek a struktúráknak meg kíván-e felelni, vagy sem. E kétoldalú megközelítésből kiindulva Magyarország vonatkozásában is fontos volna megismerni az intézmények teljesítményértékelési rendszereinek sikerelvárásain túl azt, amit az akadémia szereplői maguk is sikerként definiálnak, illetve, hogy ebben milyen súllyal jelennek meg a személyes, a diszciplináris és a társadalmi szempontok. A normatív és a személyes nézőpont közötti konfliktusok feltárása, és egy holisztikusabb, tágabb sikermegközelítés az akadémiai pályára egyébként is jellemző stresszfaktorokat csökkenthetné azzal, hogy világossá válna, mi az, ami (nyelviileg is) reális célként kitűzhető a kutatói teljesítményekre nézve.

IRODALOM

- Alwin, F. F. – Penz, H. (eds.) (2017): *The Routledge Handbook of Ecolinguistics*. New York–London: Routledge
- Bostock, J. (2014): *The Meaning of Success: Insights from Women at Cambridge*. Cambridge: Cambridge University Press, https://www.cam.ac.uk/system/files/the_meaning_of_success_final_revised_for_print_final.pdf
- Bourdieu, P. (1984): *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge: Harvard University Press, https://monoskop.org/images/e/e0/Pierre_Bourdieu_Distinction_A_Social_Critique_of_the_Judgement_of_Taste_1984.pdf
- Carli, A. – Ammon, U. (eds.) (2007): *Linguistic Inequality in Scientific Communication Today*. (*AILA Review*, 20). Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, DOI: 10.1075/aila.20
- Crystal, D. (2000): *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press
- Cunningham, D. (2008): Nyelvi felsőbbrendűség és fenntarthatóság – a magyar nyelv példája. *Modern Nyelvoktatás*, 4, 3–15. http://epa.oszk.hu/03100/03139/00008/pdf/EPA03139_modern_nyelvoktatás_2008_4_003-015.pdf
- Csaba L. – Szentés T. – Zalai E. (2014): Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és az MTMT használatához. *Magyar Tudomány*, 175, 4, 442–466. <http://www.matud.iif.hu/2014/04/12.htm>
- É. Kiss K. (2004): *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest: Osiris
- Glatz F. (szerk.) (1999): *A magyar nyelv az informatika korában. Magyarország az ezredfordulón. (Stratégiai Kutatások a Magyar Tudományos Akadémián VII.)* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia
- Heller, M. (2001): *Paths to Post-nationalism: A Critical Ethnography of Language and Identity*. Oxford: Oxford University Press
- Hultgren, A. K. (2014): English Language Use at the Internationalized Universities of Northern Europe: Is There a Correlation between Englishisation and Worldrank? *Multilingua*, 3–4, 391–414. DOI 10.1515/multi-2014-0018, <http://oro.open.ac.uk/40031/8/Hultgren2014b.pdf>
- Kaplan, R. B. – Medgyes P. (1992): Discourse in a Foreign Language: An Empirical Survey of the Foreign Language Competence of Leading Hungarian Scholars. *International Journal of the Sociology of Language*, 98, 67–100. DOI: 10.1515/ijsl.1992.98.67
- Kiss É. (2014): A tudományos minősítés nemzetközi gyakorlata egy kérdőíves felmérés tükrében. *Magyar Tudomány*, 175, 9, 1129–1136. <http://www.matud.iif.hu/2014/09/12.htm>
- Kiss J. (2009): A tudományos nyelvek, az anyanyelv és az értelmiségi elit. *Magyar Tudomány*, 170, 1, 67–74. <http://www.matud.iif.hu/2009/09jan/13.html>
- Kontra M. (2006): Magyar nyelvtudomány, társadalmi felelősség, politika. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 6, 1–2, 177–185. <https://goo.gl/rabQ5m>
- Kuteva, M. (2013): English in Academic and Professional Context: Editorial. *Nordic Journal of English Studies*, 13, 1, 1–6. <http://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/njes/article/download/1794/1568>
- Lainhonen, P. (2009): A finn nyelvpolitika. *Magyar Nyelvjárások*, 47, 119–143. <http://mnytud.arts.klte.hu/mnyj/47/08lainhonen.pdf>
- Medgyes P. – László M. (2001): The Foreign Language Competence of Hungarian Scholars: Ten Years Later. In: Ammon, U. (ed.): *The Dominance of English as a Language of Science*. Berlin–New York: Walter de Gruyter, 261–286.
- Mortensen, J. – Haberland, H. (2012): English: The New Latin of Academia? Danish Universities as a Case. *International Journal of the Sociology of Education*, 175–197. DOI: 10.1515/ijsl-2012-0045, https://www.researchgate.net/publication/271382513_English_-_The_new_Latin_of_academia_Danish_universities_as_a_case

- Phillipson, R. (2009): *Linguistic Imperialism Continued*. New York–London: Routledge
- Saarinen, T. (2017): Policy Is What Happens While You're Busy Doing Something Else: Introduction to Special Issue on „Language” Indexing Higher Education Policy. *Higher Education*, 4, 553–560. DOI:10.1007/s10734-016-0002-3, <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/53467/saarinenpolicyiswhat.pdf?sequence=1>
- Skutnabb-Kangas, T. (1997): *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány
- Spolsky, B. (2004): *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press
- Sutherland, K. (2017): Constructions of Success in Academia: An Early Career Perspective. *Studies in Higher Education*, 42, 4, 743–759. https://www.researchgate.net/publication/281155037_Constructions_of_success_in_academia_an_early_career_perspective
- Swaan, A. de (2004): *A nyelvek társadalma. A globális nyelvrendszer*. Budapest: Typotext Kiadó
- Takács-Sánta A. (2017): *A közelművek komédiája. A közösségek újrafelfedezése mint kiút az ökológiai válságból*. Budapest: L'Harmattan Kiadó

Dokumentumok

2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. *Magyar Közlöny*, 2011/165. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK11165.pdf>
2011. évi népszámlálás. 3. Országos adatok. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 2013. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orosz_2011.pdf
- A Magyar Tudományos Akadémia Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpontjában foglalkoztatott tudományos munkakörbe sorolt közalkalmazottakra vonatkozó egyéni teljesítményértékelési szabályzat. 2016. március 24. MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, 2016.
- A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400040.tv
- A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabálya és Ügyrendje egységes szerkezetben (2017. szeptember 1-től hatályos változat). <http://mta.hu/hatteranyagok/akademiai-szabalyozasok-105583>
- Tejesítményértékelési szabályzat. 2017. január 1. (a 2017. március 30-i módosításokkal egybeeszerkesztett változat). MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2017.

URL 1: <http://terralingua.org/>

URL 2: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_language_skills_statistics

URL 3: <http://www.tk.mta.hu/akutatokozpontrol>

URL 4: <http://csfk.mta.hu/szervezet/>

URL 5: <http://scienceintransition.nl/english>